

M Ű E G Y E T E M 1 7 8 2

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Vegyészmérnöki és Biomérnöki Kar
Fizikai Kémia és Anyagtudományi Tanszék

Biofizikai kémia

1. előadás

Gyarmati Benjámín

2019. október 09.

Féléves menetrend, követelmények

Zh: 10. hét 2019. november 11. hétfő, 17:00 terem: CHC14

Pót zh (valamelyik vagy mindkét témakörből): 2019. november 25.
hétfő, 17:00 terem: CHC14

Ponthatárok, egyéb tudnivalók:

http://oktatas.ch.bme.hu/oktatas/konyvek/fizkem/Fizikai%20kemia%20es%20kemiai%20anyagszerkezettan_MSc/2019_osz/FKKASZT_MS_C_vegyeszm_munkamenet%2020191002.pdf

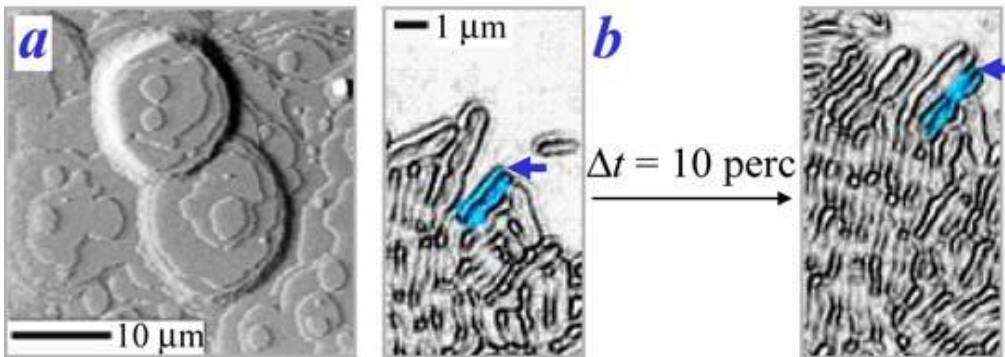
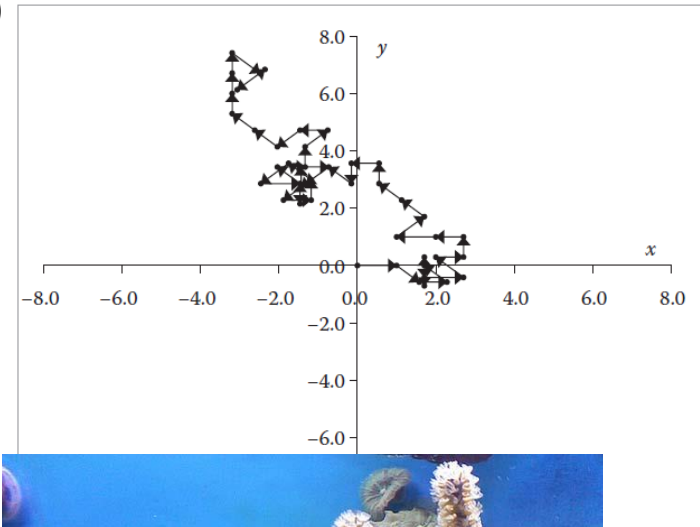
A biofizika tárgya

A **biofizika** tárgya: a fizikai tudományok eszközeinek, megközelítéseinek, ismereteinek alkalmazása az **élettudományok** problémáira

Pontosabban: interdiszciplináris problémák megoldása fizikai/mérnöki, kémiai, pszichológiai, matematikai/informatikai eszközökkel (nem molekuláris biológia, elsősorban nagyobb szerveződési egységekkel és kölcsönhatásokkal foglalkozik)

Élettudomány: az élettel foglalkozik – nehéz definiálni
Egyszerű definíció: „Living organisms move; nonliving things don't”

Az élet jellemzői: *szaporodás* (reprodukción), *növekedés* (*akkréción/szintézis*), *anyagcsere* (metabolizmus), *mozgás* (különböző szintjei), *válaszreakción* (a külvilág ingereire, ingerelhetőség, adaptáción).

Kristálynövekedés vs. Biológiai növekedés

Biofizika – a biológia, a biokémia és a molekuláris biológia mellett

A fizika, fizikai kémia érvényes a biológiai rendszerekre is (az 1900-as évek elején nem volt egyértelmű...), de: komplikált rendszerek, nehéz alkalmazni az egyszerű fizikai törvényeket biológiai rendszerekre

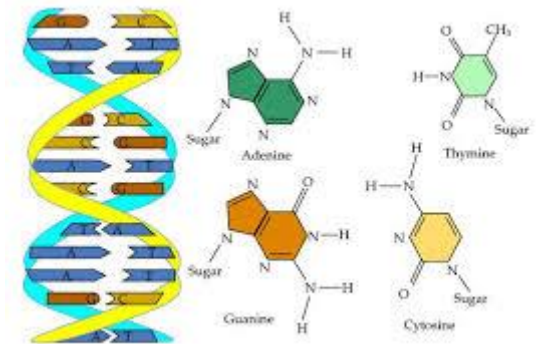
Maxwell's Equations	Maxwell's Equations
Differential form	Integral form
$\nabla \cdot \vec{E} = \frac{\rho}{\epsilon_0}$	$\oint \vec{E} \cdot d\vec{a} = \frac{Q_{enc}}{\epsilon_0}$
$\nabla \times \vec{E} = -\frac{\partial \vec{B}}{\partial t}$	$\oint \vec{E} \cdot d\vec{l} = -\int \frac{\partial \vec{B}}{\partial t} \cdot d\vec{a}$
$\nabla \cdot \vec{B} = 0$	$\oint \vec{B} \cdot d\vec{a} = 0$
$\nabla \times \vec{B} = \mu_0 \vec{J} + \mu_0 \epsilon_0 \frac{\partial \vec{E}}{\partial t}$	$\oint \vec{B} \cdot d\vec{l} = \mu_0 I_{enc} + \mu_0 \epsilon_0 \int \frac{\partial \vec{E}}{\partial t} \cdot d\vec{a}$

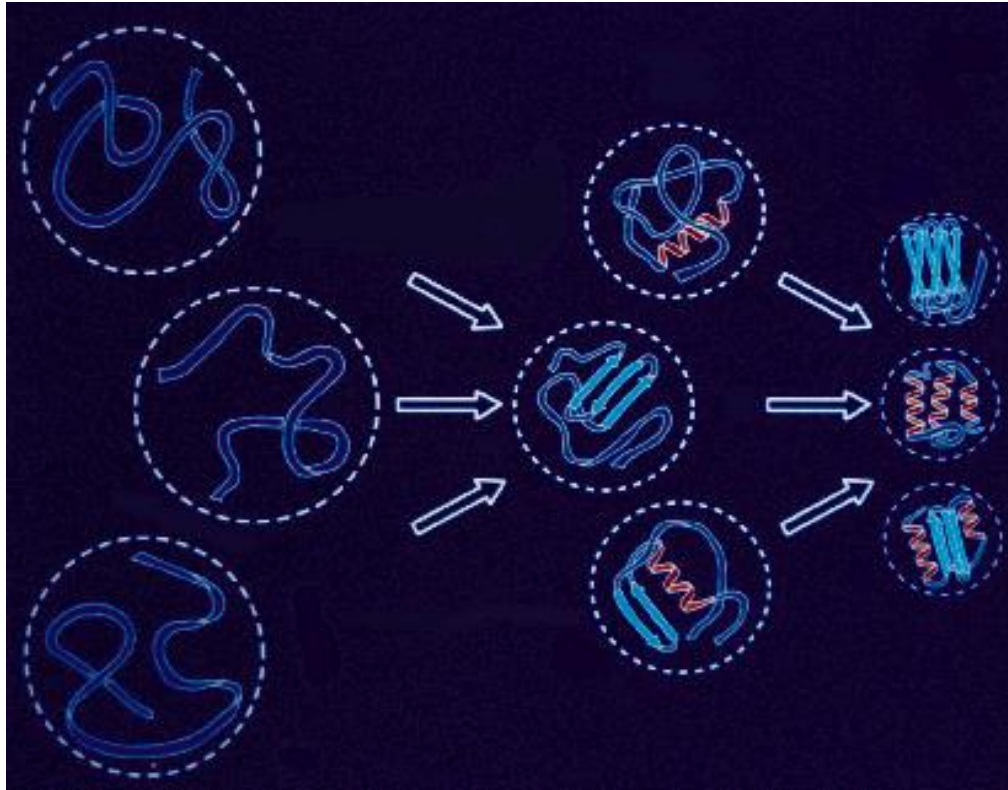
Watson, Crick (fizikus), Wilkins (fizikus), Franklin

Kendrew, Perutz: hemoglobin
térszerkezete (röntgenkristallográfia)

Neher, Sakmann: ioncsatornák működése
Lauterbur, Mansfield: MRI képalkotás

Biofizika: fehérjeszerkezet

Hogyan határozza meg a szerkezet a funkciót? Miért alakul ki a biológiai rendszerek rendezettsége, alakja és hogyan változik a körülmények hatására? Kölcsönhatások szerepe (fizikai – kémiai).

XRD, NMR, SPM, szimuláció stb.

A biofizika területei

Molekuláris biofizika

Biomechanika/reológia

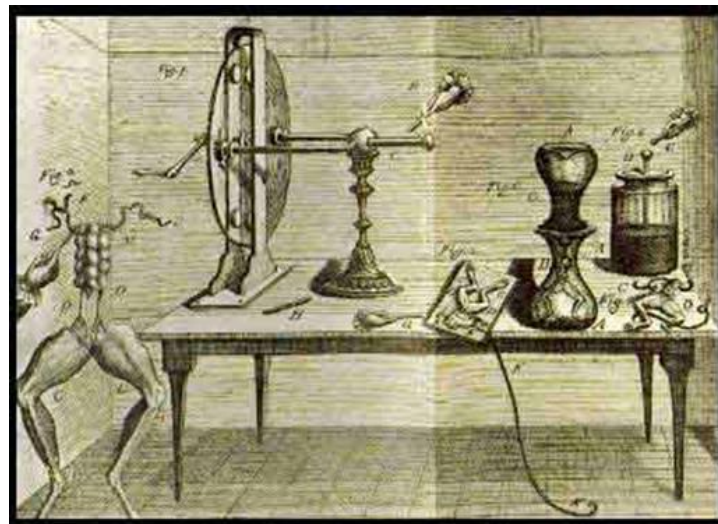
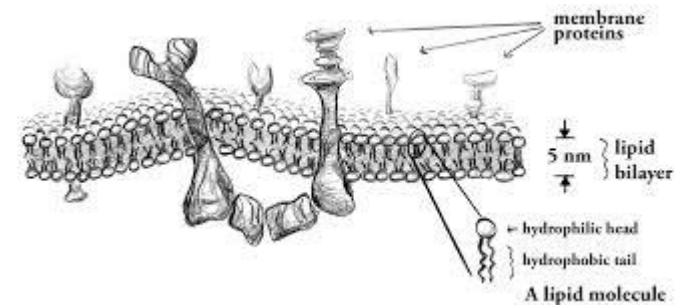
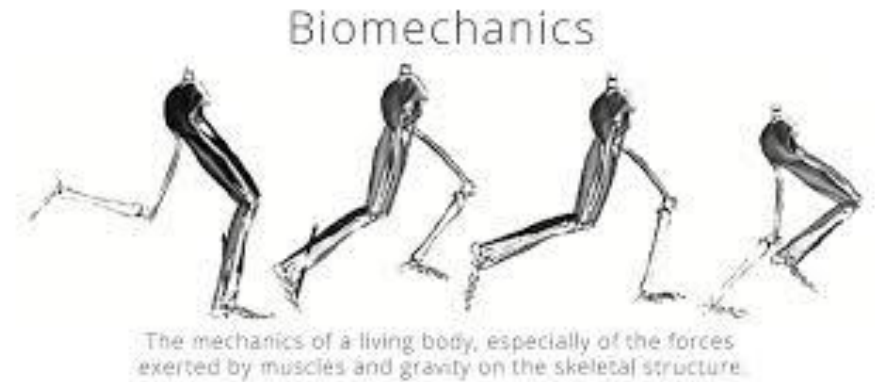
Membrán biofizika

Bioelektrokémia

Környezeti biofizika

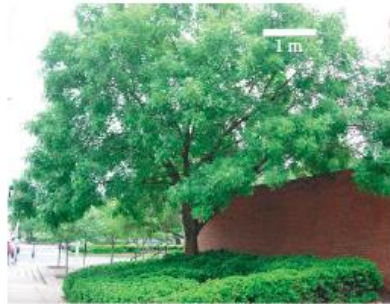
Elméleti biofizika

-
-
-

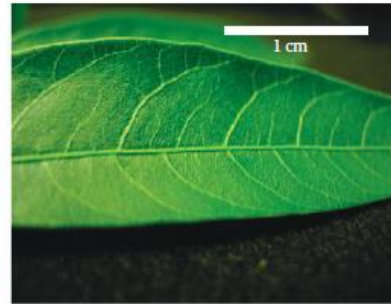

A biológiai rendszerek összetettsége - hierarchia

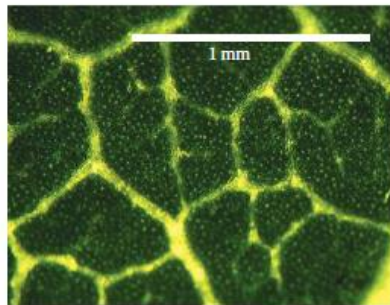
Minden méretskálán új tulajdonságok, melyek nem triviálisan következnek az előző méretskála tulajdonságaiból (kémia – kolloidika)

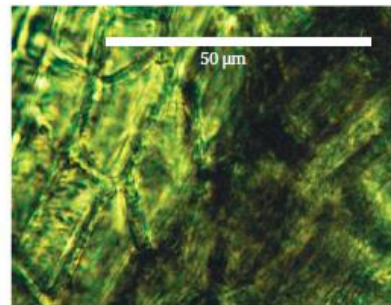
(a)

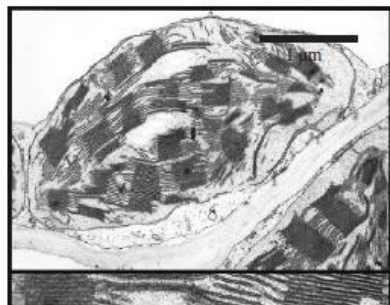
(b)

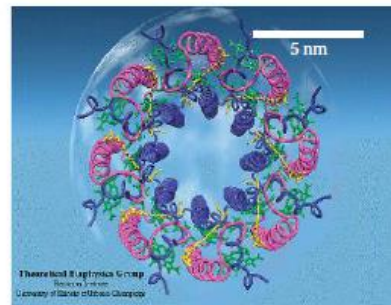
(c)

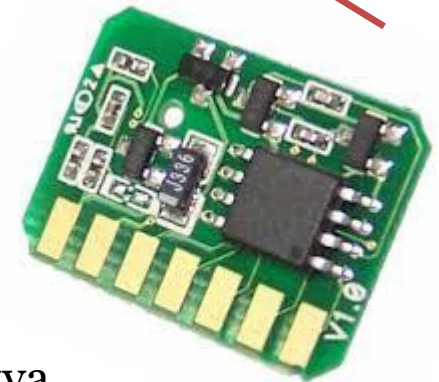
(d)

(e)

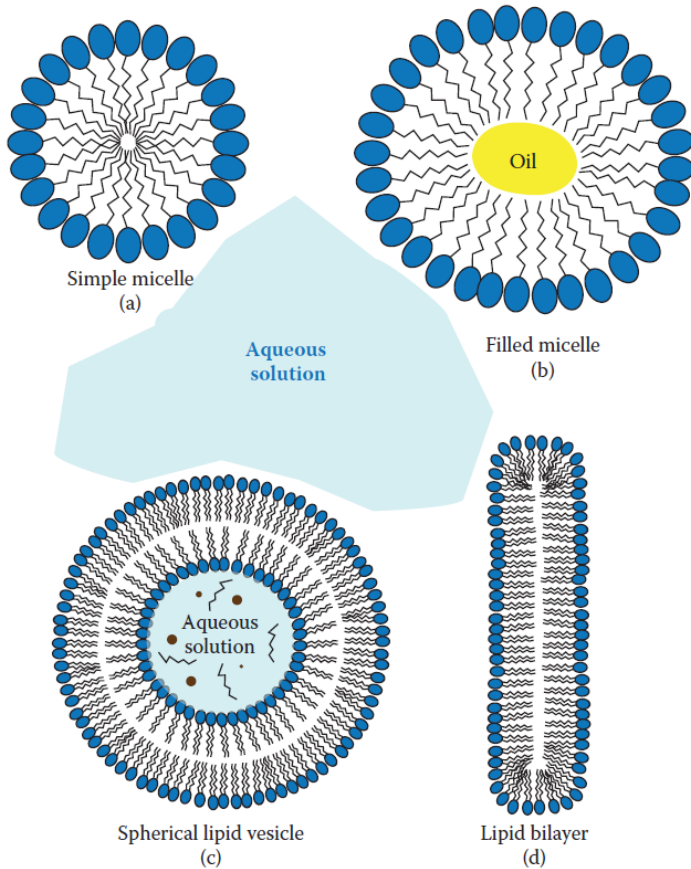

(f)

Sony robotkutya

A hierarchia alapjai - önszerveződés

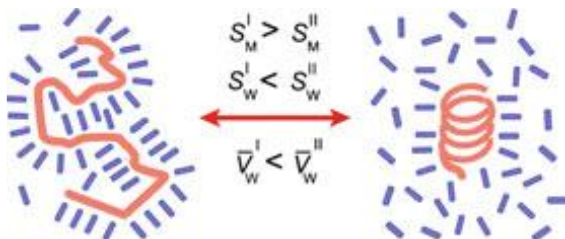

Spontán folyamat, termodinamikai hajtóerő
($p = \text{áll}$), a szabadentalpia csökkenése

Kölcsönhatás: víz-víz és víz-poláris fej
jelentős, diszperziós elhanyagolható

Kötés	disszociációs energia (kJ/mol)
ionos	1100-20000
kovalens	130-1100
<u>H-híd</u>	4-50
dip-dip	2-8
diszperziós	<4

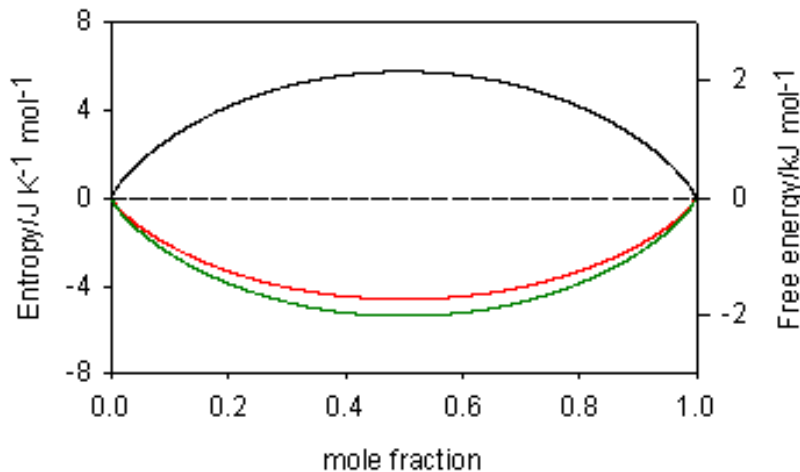
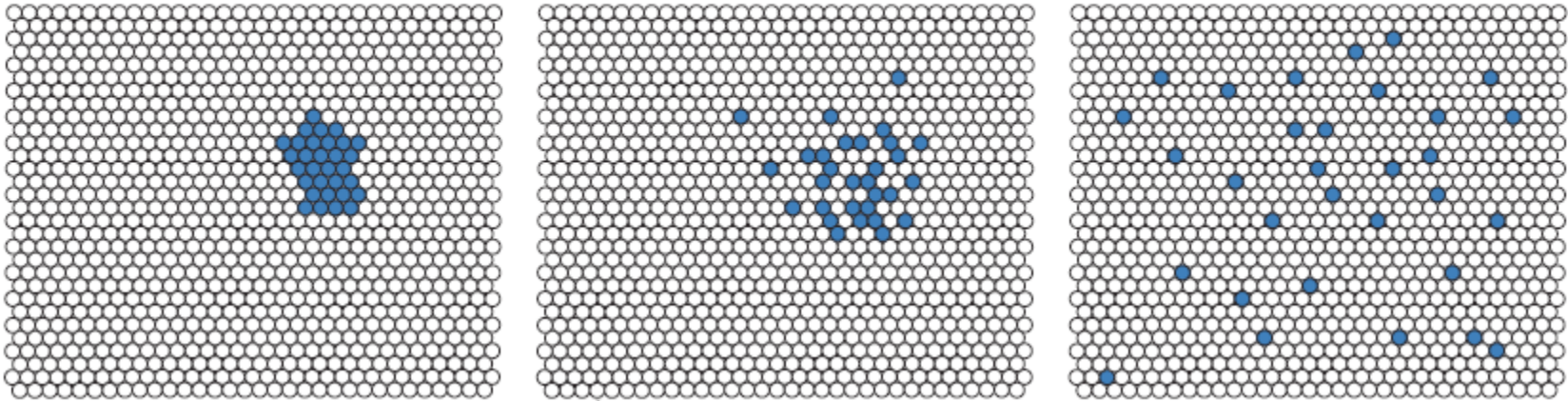
$\Delta G = \Delta H - T \Delta S$, ahol az entalpiatag nem
szükségszerűen negatív, az entrópiatag
viszont jelentős (vízmolekulák kiszorulása) →
termodinamikailag stabil kolloid

Hélixképződés: entrópiatermelést a víz
biztosítja $S = k_B \ln W$

Membránrendezettség kialakulása I

Kölcsönhatásmentes komponensek ($\Delta H=0$; $\Delta V=0$), entrópia a hajtóerő

$$\Delta S = -nR \sum x_i \ln x_i$$

$$\Delta G = nRT \sum x_i \ln x_i$$

— **s**
 — **G (300 K)**
 — **G (350 K)**

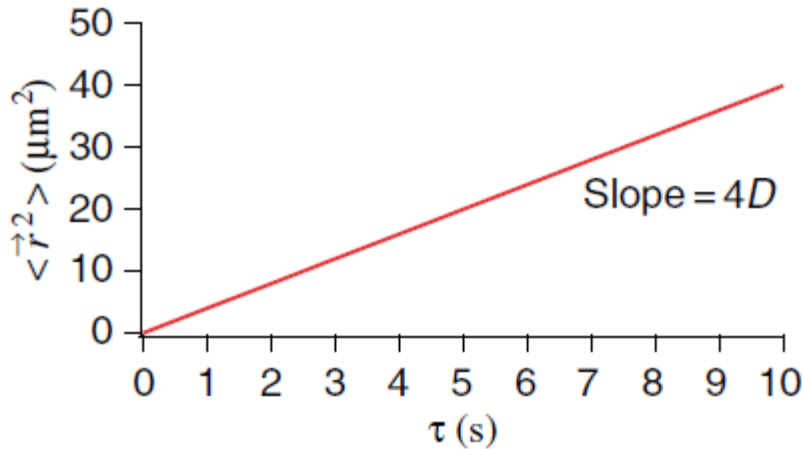
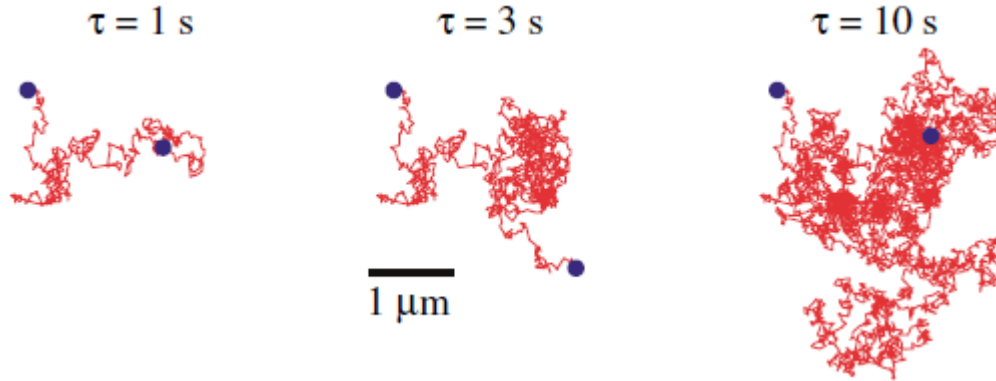
2 komponensre:

$$\Delta G = nRT (x_1 \ln x_1 + (1-x_1) \ln(1-x_1))$$

Szélőérték: 0,5-nél

$\partial^2 \Delta G / \partial x_1^2 > 0$ a teljes tartományon

Brown-mozgás, szabad diffúzió

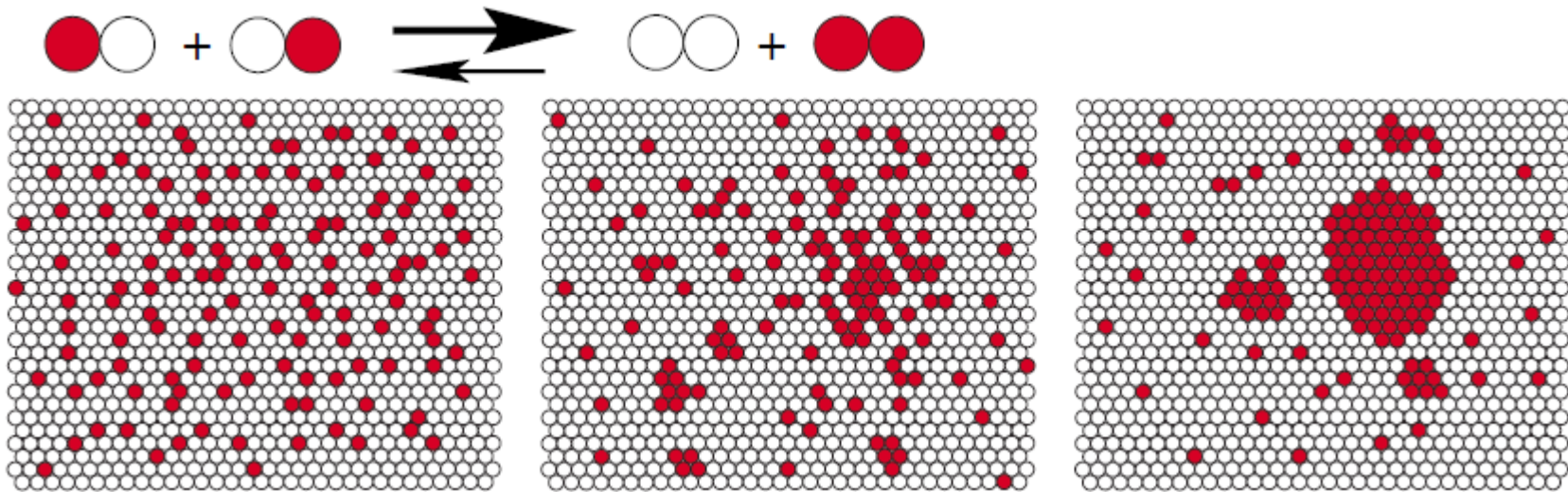
Megfelelő nyomkövetéssel
(fluoreszcens mikroszkóp) a
diffúziós tényező meghatározható

Einstein-Smoluchowski-egyenlet

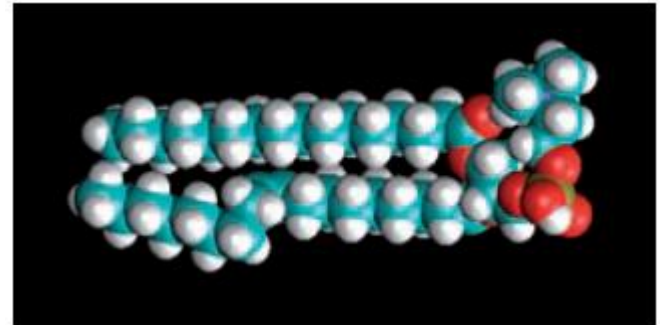
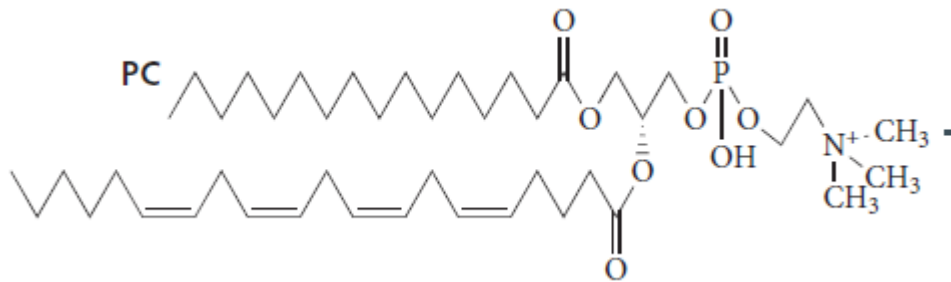
$$X = (2Dt)^{1/2}$$

Membránrendezettség kialakulása I

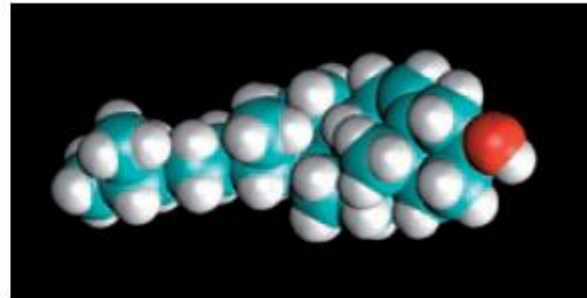
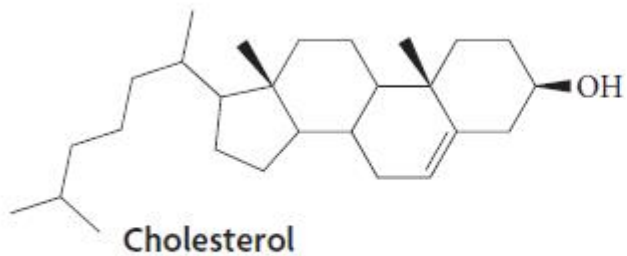
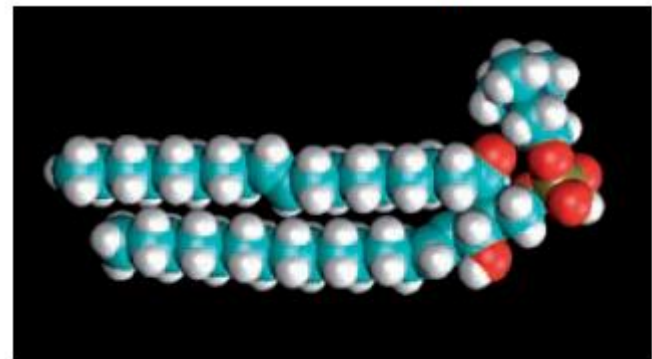
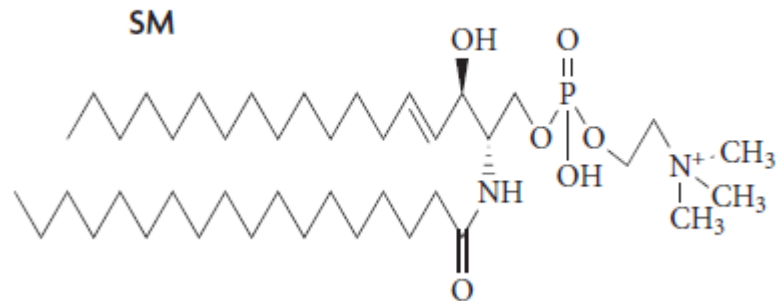
Kölcsönhatások, entrópiaeffektusok jelenléte esetén domének kialakulása

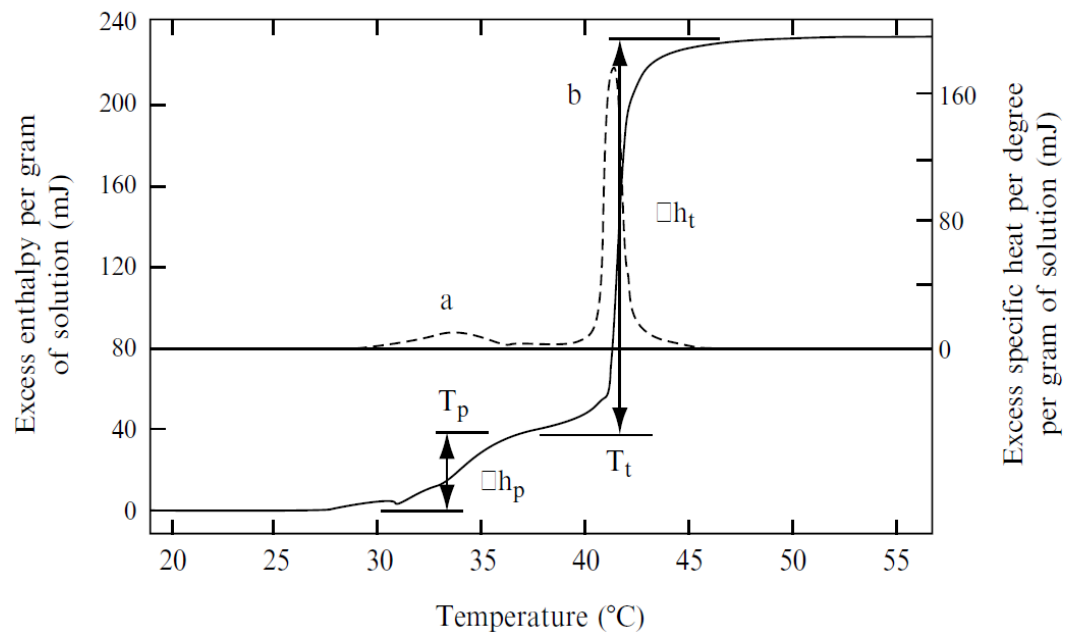
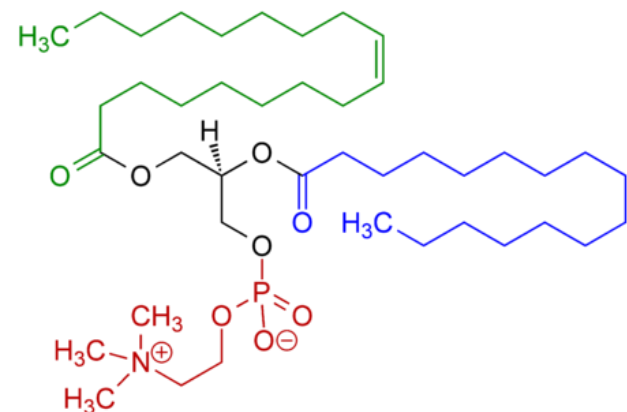
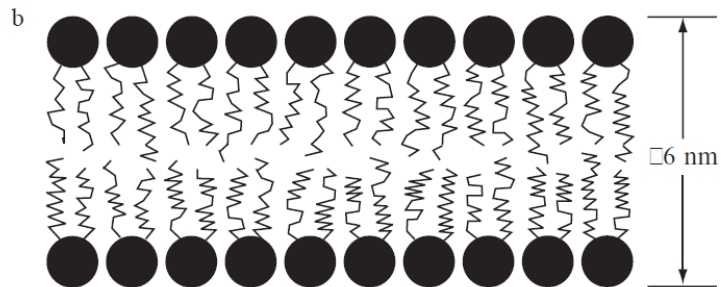
Membránképző lipidek

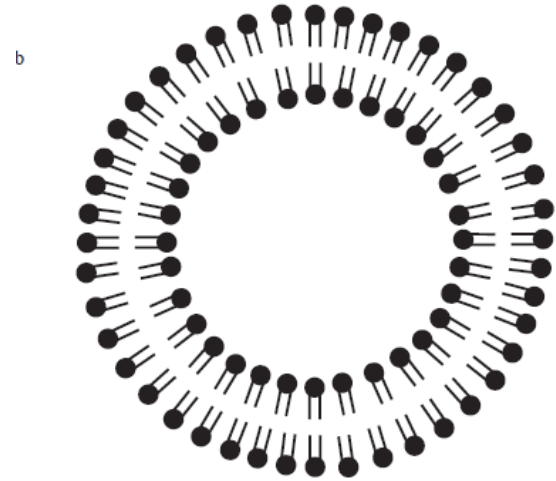
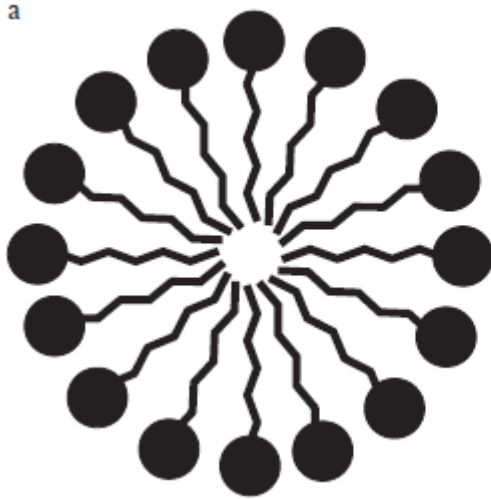
U

Lecitin membrán

Különböző önszerveződési lehetőségek

$$\mu_{\text{HC},w} = \mu_{\text{HC},w}^0 + RT \ln X_{\text{HC},w} + RT \ln f_{\text{HC},w}$$

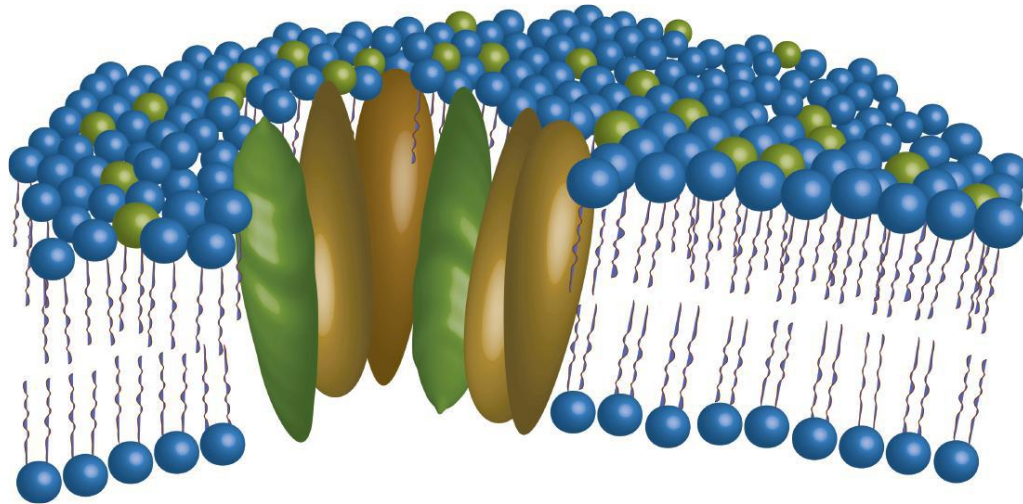
$$\mu_{\text{HC},\text{HC}}^0 - \mu_{\text{HC},w}^0 = RT \ln X_{\text{HC},w}$$

$$\mu_{\text{mic},m} = \mu_{\text{mic},m}^0 + \frac{RT}{m} \ln \left(\frac{X_m}{m} \right)$$

$$\ln X_{\text{HC},w} = -4.11 - 1.49n_C$$

A micellaképződést alapvetően meghatározza a hidrofób lánc hossza

Realisztikus membrán modell I

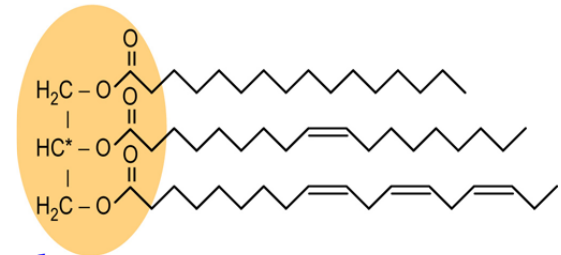
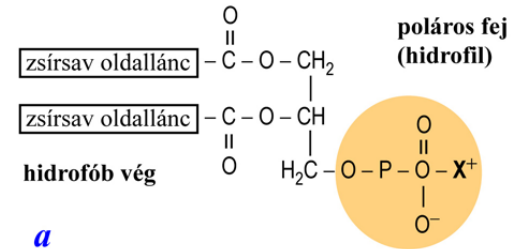
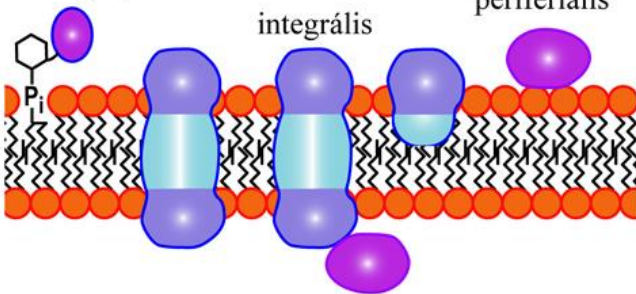

kihorganyzott

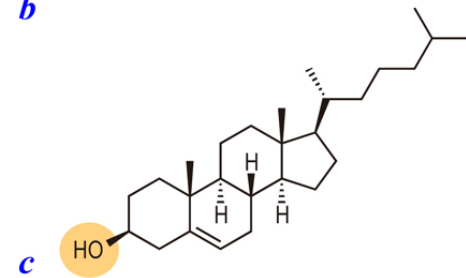
integrális

perifériális

10-20 nm

b

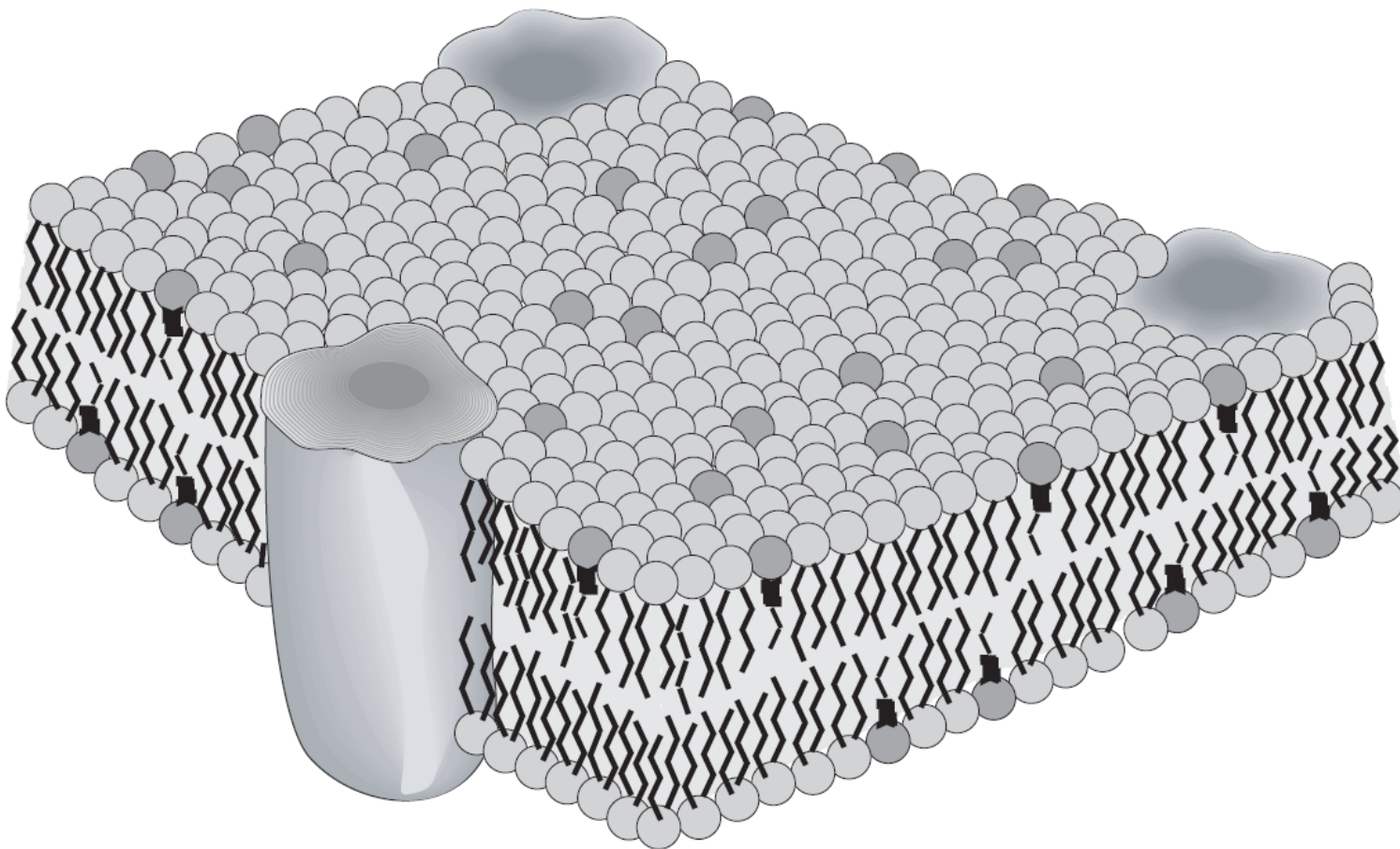

c

Fő összetevők: lipidek és fehérjék, spontán önszerveződés vizes közegben

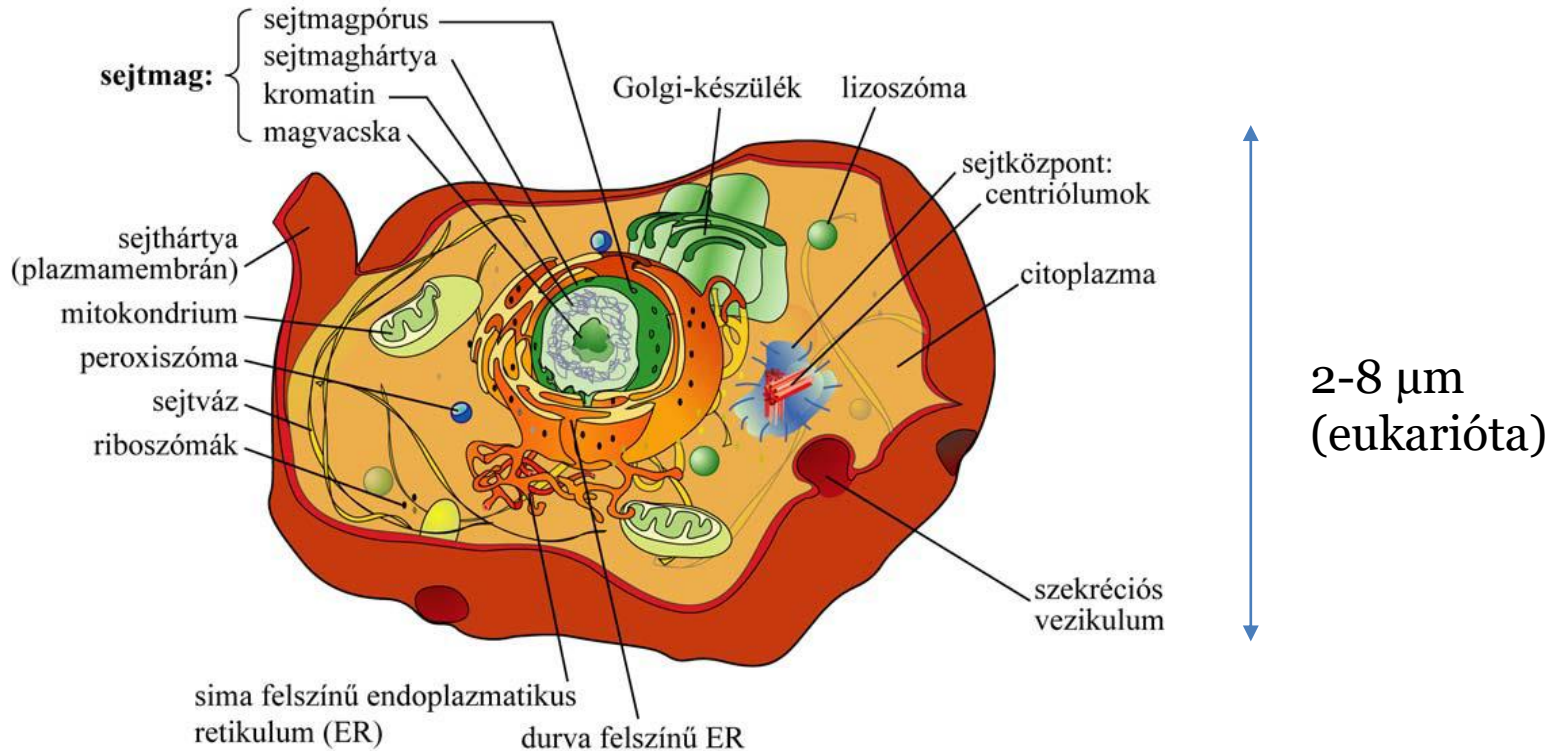
Foszfolipidek: poláris fejcsoport és hidrofób lánc

Realisztikus membrán modell II

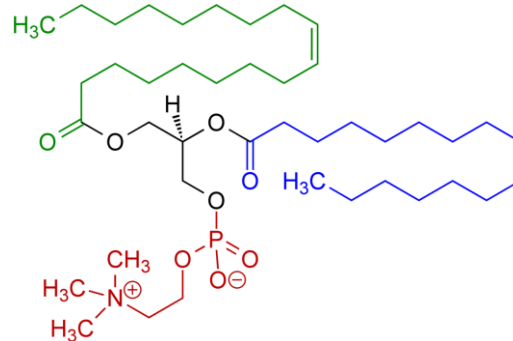
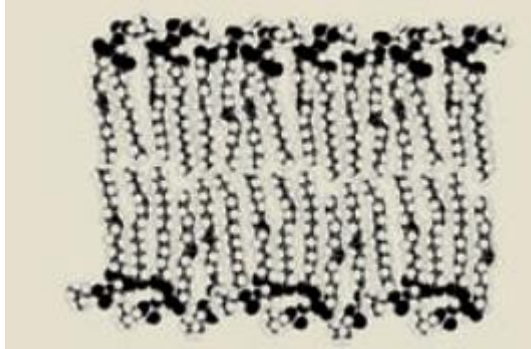
Különböző lánchosszúságú lipidek, kettőskötéseket tartalmazó lipidek, koleszterin molekulák, transzportcsatornák

Membránok → sejtek

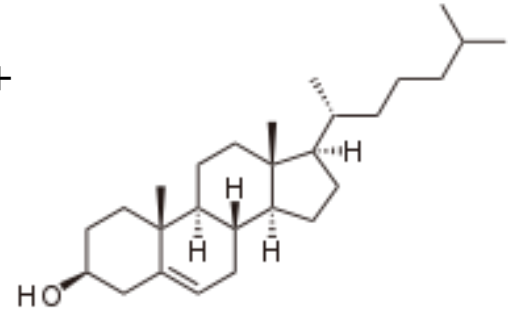

A sejtet sejtmembrán (10 nm) vastag veszi körül, a sejtmag körül is kettős membrán helyezkedik el, dinamikus rendszerek (nem csak az egyensúlyt vizsgáljuk!)

Lipid fázisok rendezettsége

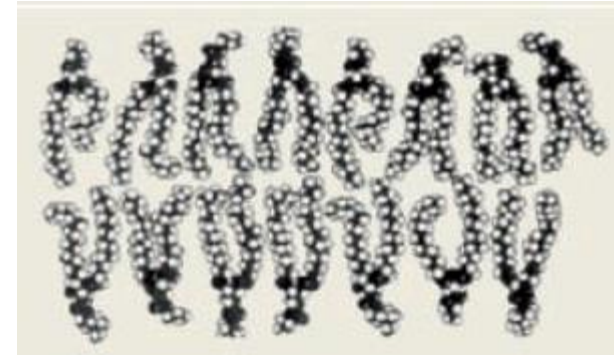
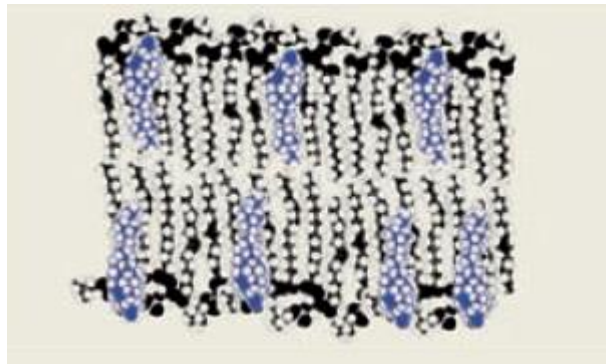

+

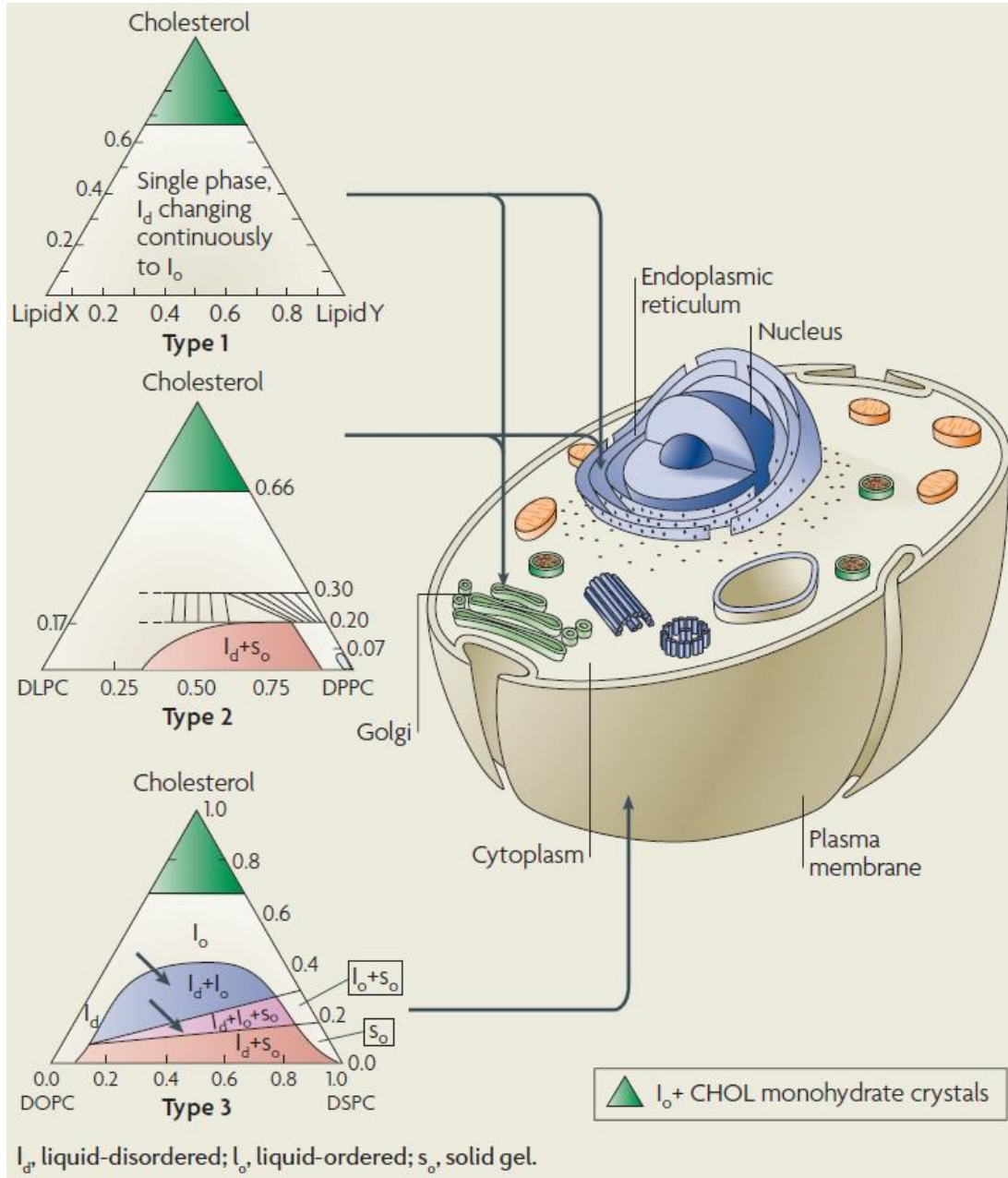
Telítetlen zsírsavak+koleszterin: nagy mobilitás, de rendezett és rendezetlen struktúra is kialakulhat

Telített lipid láncok, nagyfokú rendezettség, elasztikus viselkedés (idegrendszer), kis mobilitás

Modellmembránok: háromkomponensű rendszerek, telített és telítetlen foszfátidilkolin származékok+koleszterin

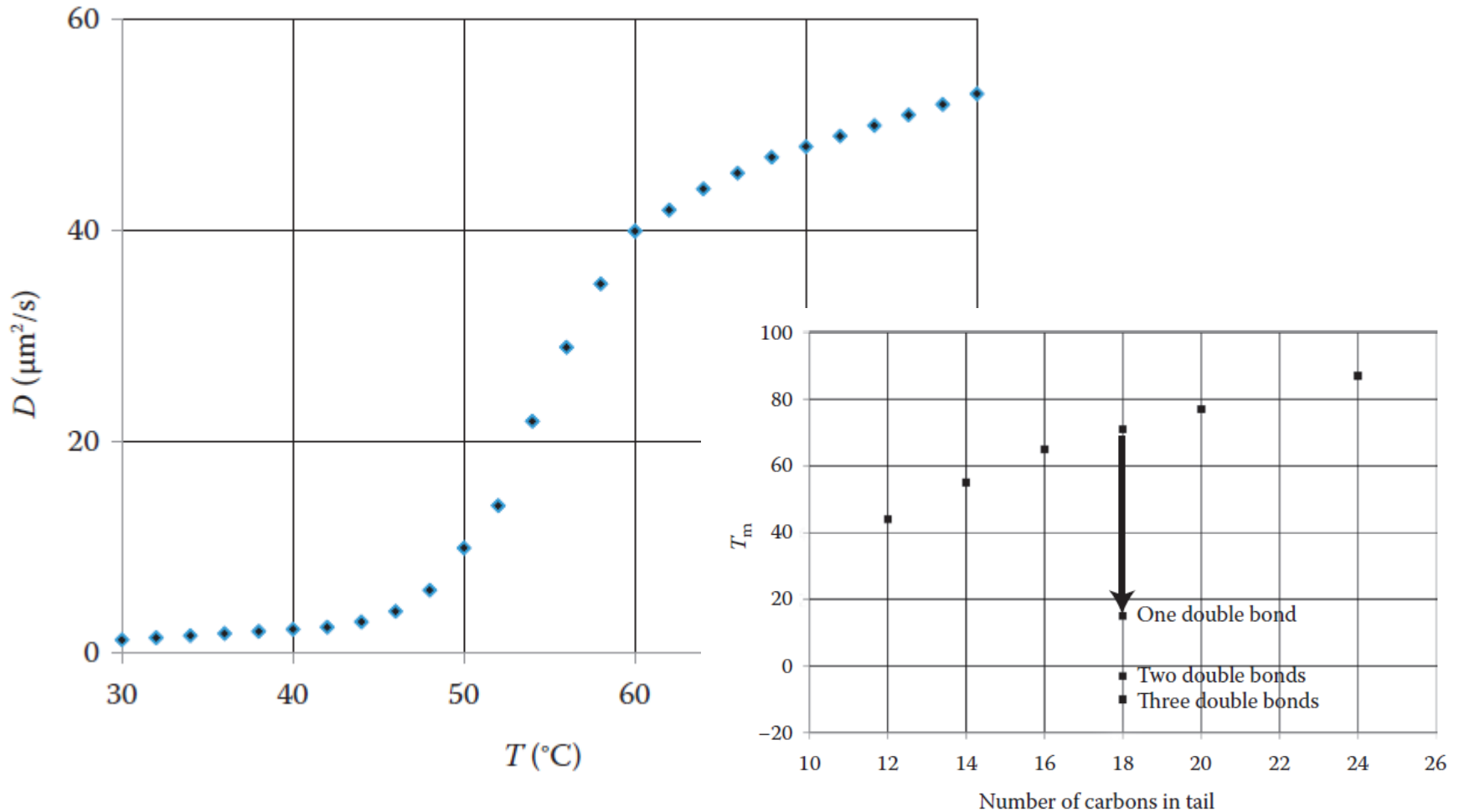
Lipid fázisok rendezettsége

Lipidösszetételtől függő fázisok, XRD és fluoreszcencia vizsgálatokkal fázisdiagramok határozhatóak meg

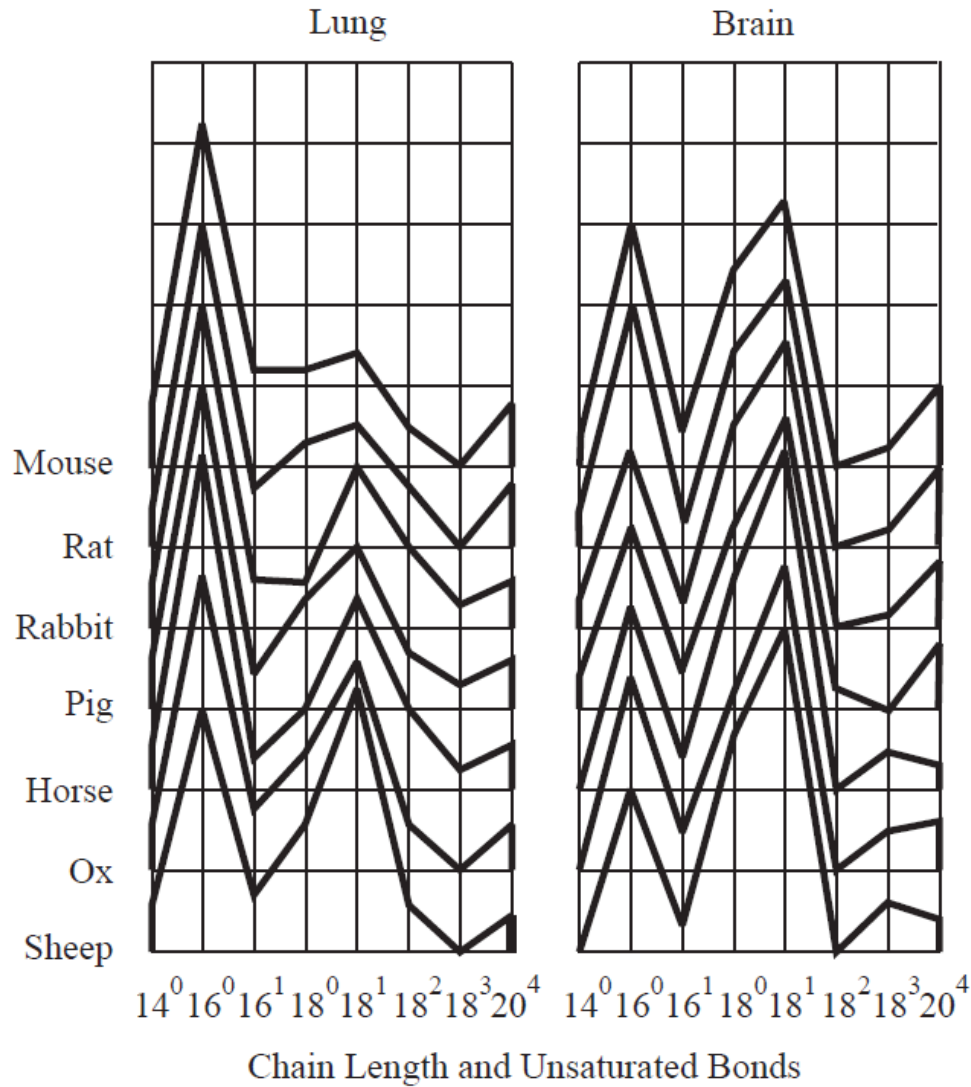
Egyfázisú és komplex, többfázisú tartományok is kialakulhatnak

Membránok fluiditása

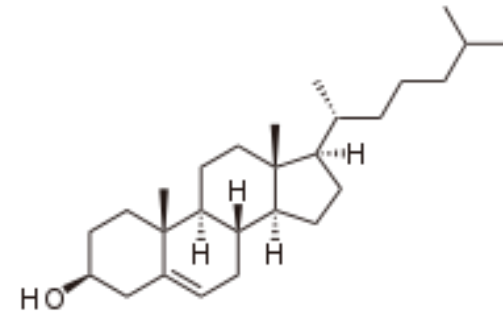

Nem határozott olvadáspont, a telítetlen lipidekből felépülő membránok szerkezete kevésbé rendezett, alacsonyabb hőmérsékleten válnak fluiddá (fluiditás: viszkozitás reciprok mennyiség, permeabilitással összefügg)

Membránok fluiditása

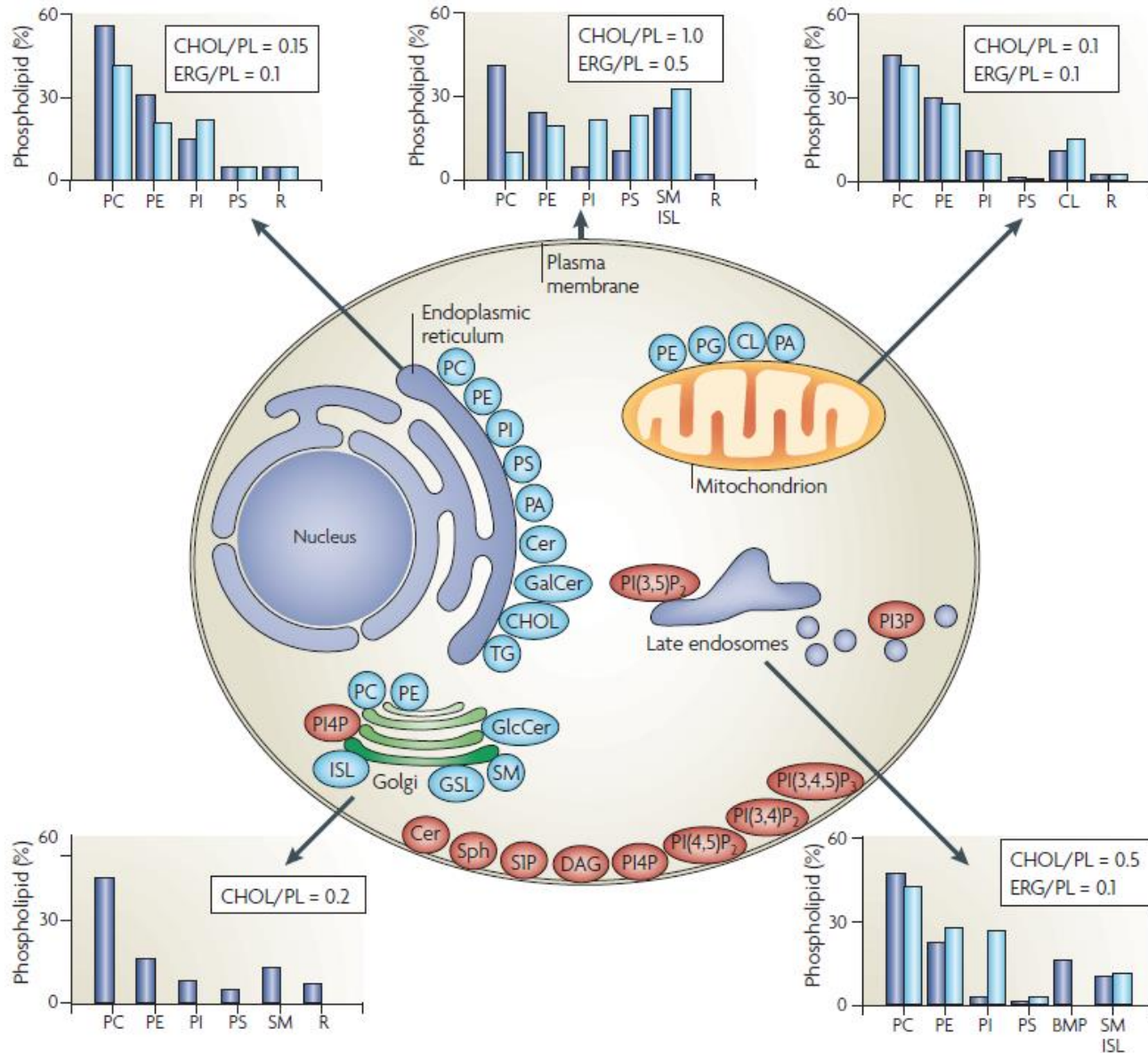

A fluiditást nem a hőmérséklettel szabályozza a szervezet, hanem az összetétellel (lipid összetétel, koleszterin)

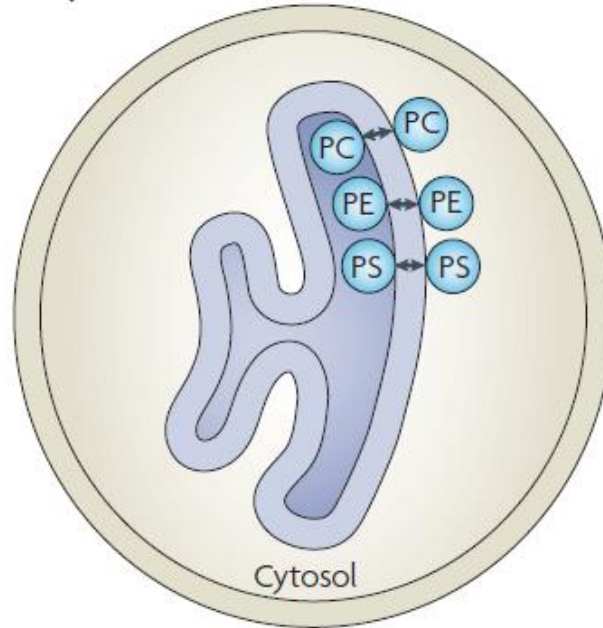
A koleszterin beépül a hidrofób láncok közé, a poláris csoportok távolságát, ezen keresztül a fluiditást szabályozza

Membránok lipidösszetétele

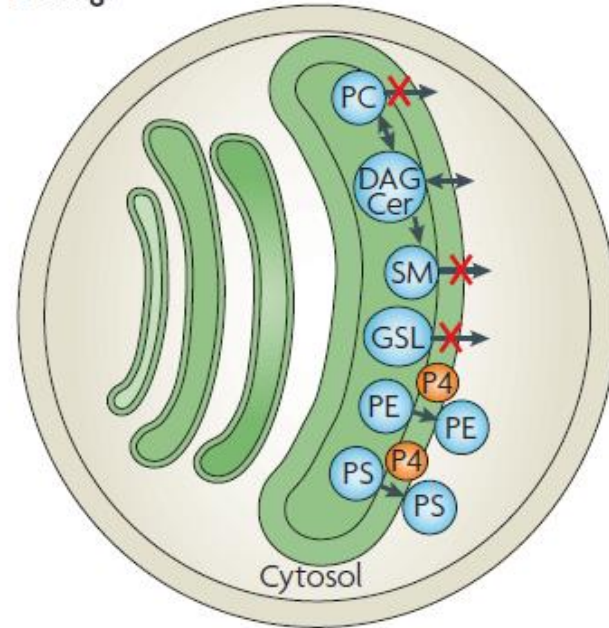

Lipidmegoszlás a membránok oldalain

a Endoplasmic reticulum

b Golgi

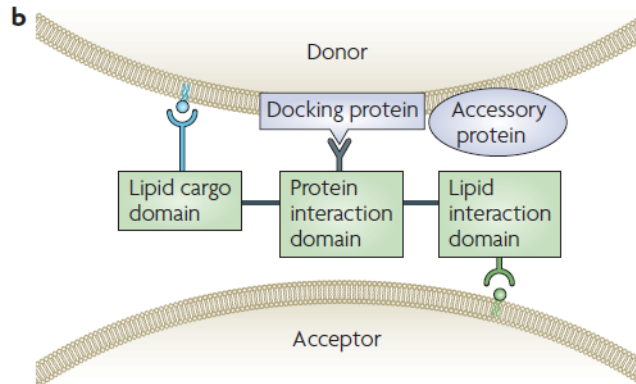
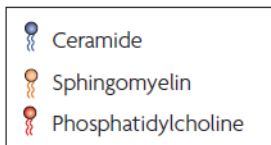
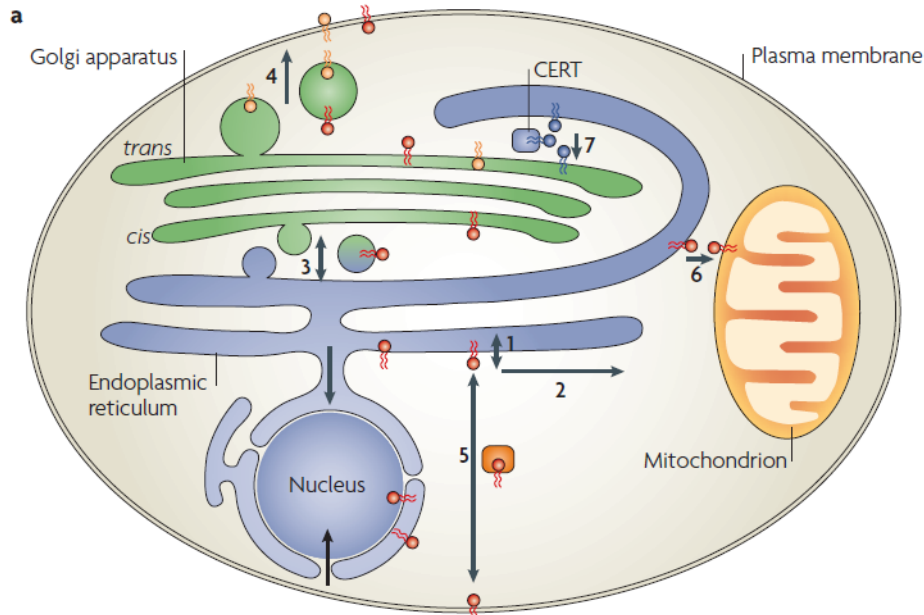

Az ER membránon szimmetrikus eloszlás, más membránokon tipikus asszimetria (citoszol és nem citoszol felőli oldalon)

- Lipidek transzportképessége
- Retenciós mechanizmusok
- Aktív transzporterek (P4 ATP)

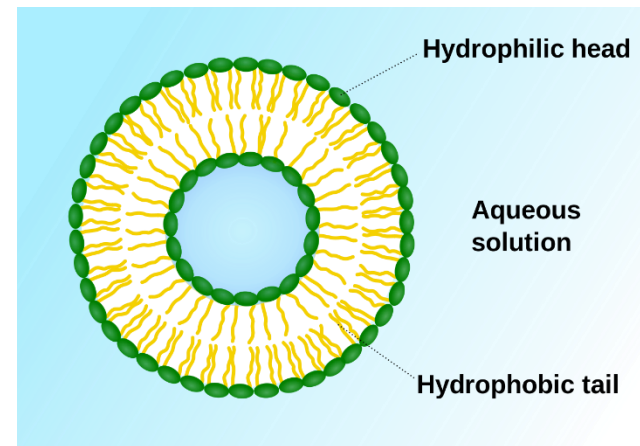
Az asszimmetrikus eloszlás szerepe: jelátvitel fagocitózis, véralvadás során, membrán görbület kialakítása stb.

Lipidtranszport

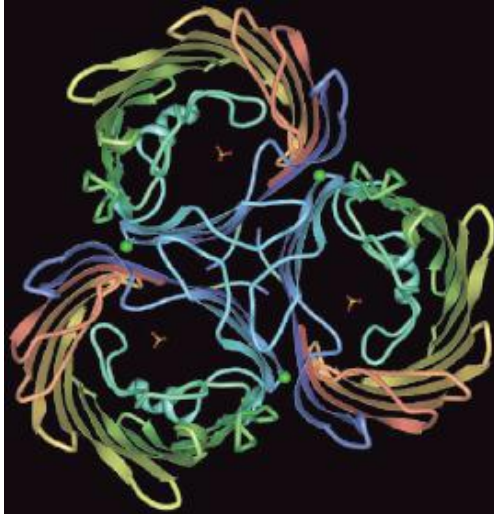
foszfatidilkolin: szabad transzport a membránokon keresztül (vezikuláris transzport)

Ceramid: fehérjesegített transzport

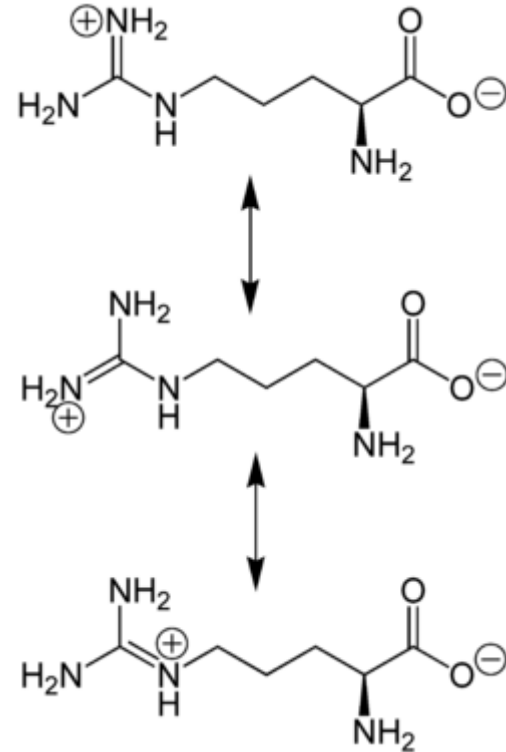

Membránok permeabilitása I

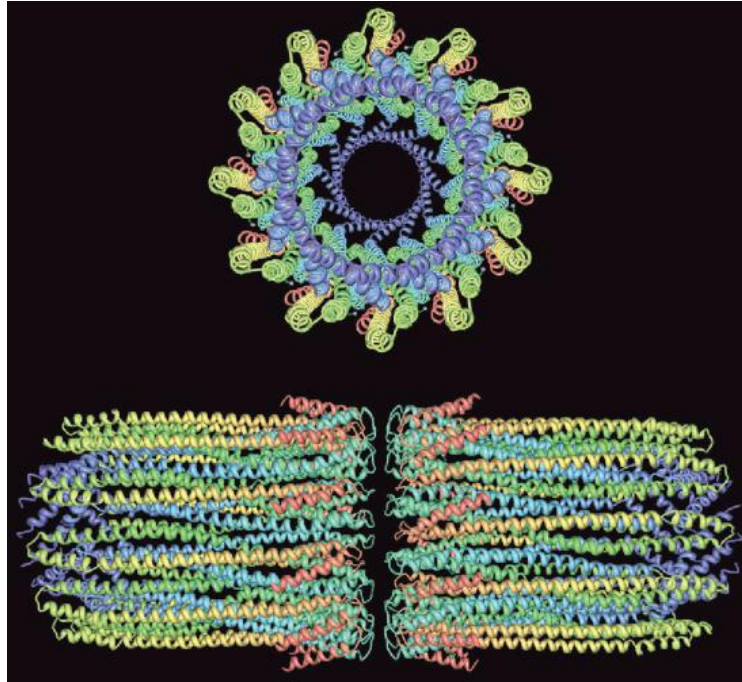
Membránok kettős szerepe: elválasztás, de ugyanakkor átjárhatóság bizonyos komponensekre és/vagy bizonyos időpillanatokban

Omp32 anion-szelektív fehérje (anion/kation szelektivitás 20), arginin szerkezeti egységekkel – pozitív elektromos potenciál (glutamin egység stabilizálja)

Membránok permeabilitása II

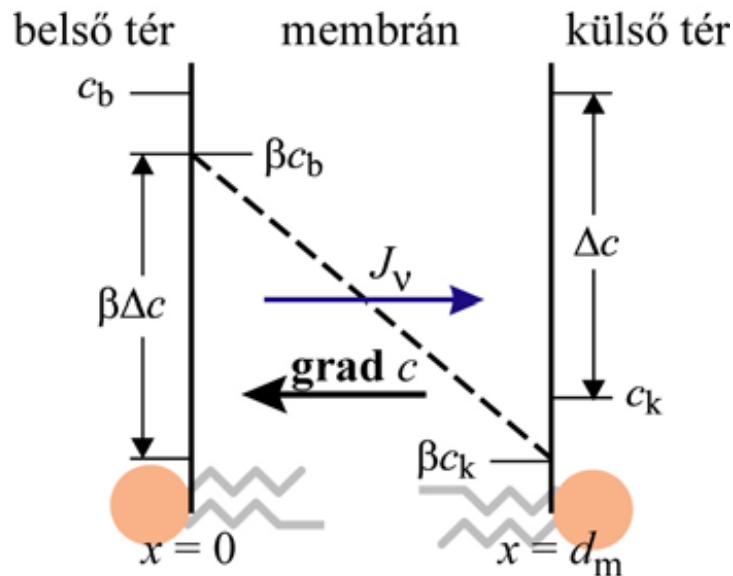
Cytolysin A (PFT – pore forming toxin)

Vízoldható monomer – membrán komponens konverzió, átjárhatóvá teszi a membránt toxinok számára (diftéria, antrax), a membránszelektivitást lerontja

Drasztikus szerkezeti átalakulás, 14 nm-es nagyságrendben

Transzportfolyamatok membránokon

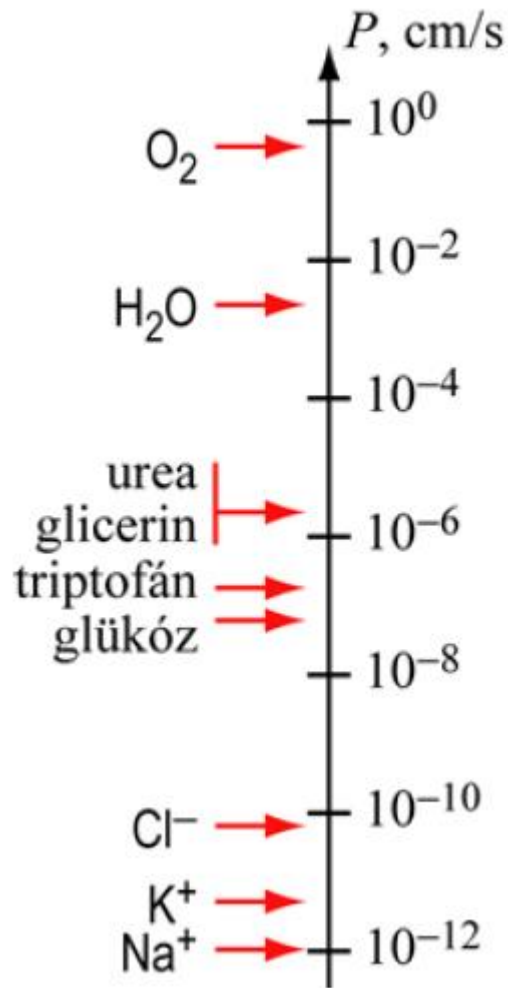
Passzív diffúzió: az adott részecske számára átjárható membránon keresztül a diffúzió koncentrációkülönbség (kémiai potenciál különbség) hatására játszódik le

A membrán határfelületén koncentrációszakadás alakul ki (megoszlási egyensúly)

$$\begin{aligned} J_v &= -D \frac{dc}{dx} \approx -\frac{D_m}{d_m} (c_{m,k} - c_{m,b}) \\ &= -P_m \Delta c_m = -P_m \beta \Delta c = -P \Delta c \end{aligned}$$

Kismolekulák passzív transzportja

Semleges molekulák (pl. oxigén) belátható időn belül átjutnak a membránon, de a nátrium ion csak mintegy 2 óra alatt → biológiai értelemben a nátrium ion számára passzív diffúzióval átjárhatatlan a membrán

$$t = d (\text{membrán}) / P$$

Na-ionra:

$$t = 6 \text{ nm} / (0,001 \text{ nm/s}) = 6000 \text{ s}$$